

1.

INLEIDING

1.1 ALGEMEEN BELANG

Om in de stemming te komen start ik met enkele bespiegelingen over het evolutionaire, morele en ideologische fundament van belastingheffing.

Wintersport

Vijf vrienden gaan al jaren met elkaar op wintersport. Tot 2015 was hun bestemming Oostenrijk, maar sindsdien is het Port du Soleil in Frankrijk. Accountant Anton gaat over het geld: hij schiet de kosten voor en brengt ze bij iedereen in rekening. Alle vijf zijn ze succesvolle ondernemers. Dat was tenminste zo tot 2025, toen het bedrijf van Egbert failliet ging door een hack van internetcriminelen. Tot overmaat van ramp gaf zijn echtgenote aan van hem te willen scheiden. Vanwege deze financiële malaise moest hij het reisje naar de sneeuw laten schieten. Dat was voor zijn vrienden onverteerbaar. Zij betaalden voor hem en dat gaf een goed gevoel. Fiscalisten krijgen misschien een associatie met het draagkrachtbeginsel.

Het zal misschien verbazen dat het betalen van belasting in onze genen zit. Die genen zijn in honderdduizenden jaren evolutie gevormd.¹ Ons gedrag wordt gestuurd door de moraal: regels en principes over hoe we met elkaar om moeten gaan. Het betugelen van het eigenbelang: rekening houden met anderen en bij een verjaardag niet het grootste stuk taart nemen. Sinds we in zeer grote verbanden leven, maakt belastingheffing daar deel van uit. De moraal schrijft voor dat die last eerlijk wordt verdeeld. Het *draagkrachtbeginsel* is het morele fundament van ons belastingstelsel. Je weet wel, het principe dat de sterkste schouders de zwaarste lasten dragen.

1 Over de vraag of onze moraal is aangeboren – lees: in onze genen of DNA zit – zie Hanno Sauer, *Moraal - Goed en kwaad van prehistorie tot polarisatie*, Amsterdam: De Bezige Bij 2023. Zo ook Frans de Waal, *De bonobo en de tien geboden*, Amsterdam: Atlas Contact 2013. Onder sociaal DNA versta ik de bedrading van onze hersenen die ons in staat stelt met anderen samen te leven.

Over wie de rekening voor de collectieve uitgaven moet betalen, woedt een ideeënstrijd. Daarin staat *rechtvaardigheid* tegenover economie of *vestigingsklimaat*. In de woorden van filosoof Michael J. Sandel: *eerlijkheid* tegenover *laisser-faire*.² Dankzij invloedrijke pleitbezorgers voor het bedrijfsleven en de zeer vermogenden trekt het vestigingsklimaat voor bedrijven meestal aan het langste eind. Ondernemers- en belastingadviesorganisaties laten zich hierbij niet onbetuigd. Politici zijn als de dood de economie schade te berokkenen, waardoor we mogelijk *allemaal* slechter af zijn. Ook de armen. Zo kan een hoger VPB-tarief ertoe leiden dat investeerders hun heil in het buitenland gaan zoeken met een lagere belastingopbrengst tot gevolg. Die lagere opbrengst moet dan goed worden gemaakt door de inkomstenbelasting te verhogen, waardoor uiteindelijk werknemers het gelag betalen.

Hoogleraar belastingrecht en lid van de Raad van State Sigrid Hemels wijst in een podcast van 26 juli 2025 op het dreigement dat familiebedrijven naar het buitenland zullen vertrekken bij het eerlijker maken van het belastingstelsel. De politiek laat zich daardoor gijzelen.³ De laatste jaren waren er vanuit het bedrijfsleven veel klachten over de fiscaliteit. Het aantal vertrokken bedrijven was echter zeer beperkt en het waren in de regel andere dan fiscale redenen die daartoe hebben geleid.⁴ Bij aanpassingen die vermogenden zwaarder belasten, moet rekening worden gehouden met emigratie. Het daarmee gepaard gaande verlies aan belastingopbrengst zou zwaarder kunnen wegen dan de winst aan rechtvaardigheid. Met de voorspelde belastingvlucht valt het volgens Hemels waarschijnlijk reuze mee. Mensen zijn nu eenmaal geworteld in het land waar ze zijn opgegroeid. Ook is het niet erg praktisch een bierbrouwerij in Brabant vanuit Dubai te runnen. Eind vorige eeuw werd wel grappend gezegd dat zij die vanwege de fiscaliteit naar het buitenland vertrokken te arm waren om in Nederland te blijven. Arm in vermogen én in moraliteit! Ik geloof in een moreel appèl op vermogenden om binnen de grenzen van het redelijke een hogere belastingdruk te accepteren.

Nederland is klein en heeft een open economie. Het belastingstelsel moet daarom internationaal concurrerend zijn. Dat was de afgelopen 25 jaar dominant in de belastingpolitiek. Globalisering kreeg ruim baan. Rechtvaardigheid is daardoor in het gedrang gekomen. Het een kan echter niet zonder het ander. De idee heeft postgevat dat het nodig is om bedrijven half zo zwaar te belasten als particulieren, terwijl het in het bedrijfsleven allemaal wordt verdiend. Dat is niet logisch en niet evenwichtig. Zie hoofdstuk 13.

2 Michael J. Sandel, *Rechtvaardigheid*, Utrecht: VBK Media | Uitgeverij Ten Have 2015.

3 Sigrid Hemels is hoogleraar belastingrecht aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en heeft zitting in de Afdeling advisering van de Raad van State. 'Summer School: Hoe laat je miljardairs evenveel belasting betalen als jij en ik?', podcast *Het Financieele Dagblad* 26 juli 2025.

4 'Keren bedrijven Nederland massaal de rug toe? Dat blikt reuze mee te vallen', *Follow the Money* 7 januari 2026.

Belastingheffing maakt deel uit van een sociaal contract: de staat biedt bescherming, orde en voorzieningen, daarvoor betaal je belasting. Je bent aan dat contract gebonden, ofschoon je het niet met een handtekening hebt bezegeld. De relatie tussen profijt en opoffering is diffuus. Het is de mens eigen dat hij het profijt vanzelf vindt spreken en zo min mogelijk wil betalen. Zo stikt het van pleidooien voor fiscale verlichting: voor het grootbedrijf, het mkb, woningbezitters, zzp'ers, alleenstaande ouders, enzovoort. Er wordt gegeten in het restaurant van de overheid, maar de rekening moet voor anderen zijn. De Amerikaanse emeritus hoogleraar Henry J. Aaron schreef in 2017: 'Tax-cut proponents ignore that there's no free lunch.'⁵ Hij bedoelt dat fiscale verlichting voor de één betekent dat anderen daarvoor de prijs betalen. De collectieve voorzieningen moeten nu eenmaal worden betaald. Daar moeten we allemaal eerlijk aan bijdragen; het helpt niet alleen maar concessies van anderen te verlangen. Om ons stelsel economisch doelmatiger en rechtvaardiger te maken, doe ik voorstellen die voor sommigen een hogere fiscale druk betekenen. Omdat ik me niet als zachte heemeester opstel, zullen die helaas wat pijn moeten verdragen.

'Een economie is uiteindelijk een optelsom van deelbelangen, die zijn in de politiek heel goed vertegenwoordigd. (...) Ons belastingstelsel kun je alleen maar begrijpen vanuit een opeenstapeling van deelbelangen, het algemeen belang is daar al een tijdje wat minder goed te ontwaren.' Dit citaat is van Klaas Knot, voormalig president van DNB, uit een interview van 28 juni 2025 in *NRC*. Dat *algemeen belang* is precies waar dit boek over gaat. Algemeen belang is wat voor het welzijn van het volk in zijn geheel nuttig, gewenst of nodig is. Idealiter geven politieke partijen daar inhoud aan. De overheid is er voor het algemeen belang. Belastingen voorzien in de middelen voor het vervullen van die taak. Burgers moeten hiervoor iets opofferen. Hun particuliere belang van het eigendomsrecht moet daarvoor wijken, althans voor een stukje.

Algemeen belang is niet zonder meer gelijk te stellen aan datgene wat de meerderheid wil. Belangen van minderheden maken er wel degelijk deel van uit. Essentieel voor democratie is dat ook rekening wordt gehouden met minderheden, zo betoogde Alexis de Tocqueville in 1835.⁶ Volgens hem is het grootste gevaar dat de meerderheid minderheden en marginale individuen tiranniseert. Bij conflicterende belangen moet een compromis worden gevonden. Niet één groep mag alles krijgen, terwijl anderen niets krijgen. Winston Churchill noemde democratie een slecht systeem, maar wel het minst slechte van alle denkbare. Onder invloed van sociale media en populisme lijkt die slechtheid wel steeds meer de boventoon te voeren.

5 Harry J. Holzer, 'Tax bills must be stopped before they do major damage to poor', www.brookings.edu, 28 november 2017.

6 Alexis de Tocqueville, *Democracy in America*, Londen: Saunders and Otley, Conduit Street, www.gutenberg.org/files/815/815-h/815-h.htm.

Hoogleraar Cees Peters wijst in zijn inaugurele rede op het burgerberaad als instrument ter versterking van de democratische legitimiteit van het belastingstelsel.⁷ Het is te belangrijk om over te laten aan specialisten en lobbyisten. President-directeur van VDL Groep Willem van der Leegte wijst op de andere zijde van de medaille: ‘Wat de meeste mensen willen, is niet goed voor de meeste mensen.’⁸ Daarom zijn ook adviezen van wijze mensen noodzakelijk.

1.2 LAGE EN MIDDENINKOMENS OP DIEET

Tot 1990 had de inkomstenbelasting een toptarief van 72%. Dat kunnen we ons nu niet meer voorstellen. Om ervoor in aanmerking te komen moest je een belastbaar inkomen genieten van meer dan € 104.545.⁹ Gecorrigeerd voor inflatie komt dat overeen met € 230.000 nu. Weinigen beseffen dat zeer veel mensen met lage inkomens nu te maken hebben met nóg hogere *marginale* tarieven. Dat wil zeggen, het tarief dat je betaalt over een extra verdiende euro. In ons land is voor de lage en middeninkomens een marginale druk van 80% geen uitzondering. Dat komt door de inkomensafhankelijke heffingskortingen en toeslagen.

Beveiliger versus miljonair

Carl Jozefzoon is sinds 2016 beveiligder op Schiphol. Met zijn gezin bewoont hij een huurhuis in Hoofddorp. Zijn jaarloon bedroeg in 2025 € 40.000. Dankzij een bevordering tot manager kreeg hij per 1 januari 2026 € 5.000 opslag. Zijn euforie verdween als sneeuw voor de zon toen hij merkte dat hij er netto als gevolg van minder heffingskortingen en minder toeslagen maar € 1.423 van overhield (een marginale druk van 71,54%). Een schamel bedrag voor de met de promotie gepaard gaande extra verantwoordelijkheden. De arme man dacht eindelijk een begin te kunnen maken met aflossing van zijn schulden, maar dat viel tegen. Voor de berekening zie bijlage 3. Geen enkele miljonair houdt zo weinig over van hogere verdiensten.

De economische politiek stond de afgelopen decennia in het teken van het bedrijfsleven, het vestigingsklimaat en de vermogenden. De lage en middeninkomens moesten op dieet. Het VPB-tarief is sinds 1968 gehalveerd. Dat was gunstig voor de export en voor ondernemend Nederland. Innovatieve bedrijven kregen een VPB-tarief van 9% (innovatiebox). Het toptarief van de inkomstenbelasting ging van 72%

7 Inaugurele rede van Cees Peters gehouden op 3 oktober 2025 aan de Universiteit Tilburg.

8 ‘VDL-topman Willem van der Leegte: “Het bedrijfsleven wordt doodgeknuppeld met regels”’, *Het Financieele Dagblad* 2 januari 2026.

9 Vanwege de belastingvrije sommen was het bedrag hoger.

naar 49,5%. Het btw-tarief is daarentegen sinds de invoering van deze belasting in 1968 ongeveer verdubbeld, waar vooral de lage inkomens last van hebben. De vermogensbelasting is in 2000 afgeschaft en het hoge successietarief voor kinderen is van 27% naar 20% gegaan.

1.3 IDEEËNSTRIJD, DISCOURS EN IDEOLOGIE

Wat is een rechtvaardig belastingstelsel? Hoeveel belasting kun je heffen zonder de economie om zeep te helpen en alle ondernemers naar het buitenland te jagen? Ga daar maar eens over discussiëren. Er volgt dan een ideeënstrijd. De strijd om wat waar is en wie er gelijk heeft. Het begrip discours komt van het Latijnse *discursus* (argument) en verwijst naar een uitwisseling van ideeën. Het gaat om *taal* waarmee denkbeelden, ideeën en opvattingen over het voetlicht worden gebracht, en het behelst een bepaalde vorm van *machtsuitoefening*. Dat wil zeggen, het overbrengen van inzichten om anderen in het eigen kamp te krijgen. Die inzichten gaan onder meer over hoe de samenleving eruit zou moeten zien, welke politieke richting de juiste is en hoe de collectieve lasten over burgers en bedrijven moeten worden verdeeld. Volgens de Duitse filosoof Habermas betreft het een proces van communicatie, waarin deelnemers zonder dwang communiceren op basis van rationele argumenten. Idealiter is het doel het ontwikkelen van gemeenschappelijke normen en beslissingen en een eerlijke, stabiele en veilige samenleving.

Discours schurkt aan tegen ideologie. Bij discours gaat het om de *dynamiek* van de communicatie; uitwisseling van ideeën met de bereidheid meningen bij te stellen. Ideologie is daarentegen meer *statisch* en *vastomlijnd*. Voorbeelden van discours in de fiscaliteit zijn de argumentatie over het belang van gunstige belastingregels voor het vestigingsklimaat, zoals de expatregeling en de innovatiebox, en de opvatting dat Nederland zonder de successievrijstelling voor bedrijfsoverdrachten – de BOR – slechter af zou zijn. Een onderdeel van de *ideologie* van veel welgestelden is dat economisch succes te danken is aan hard werken en spaarzaam leven, en dat de overheid daar niet op moet ingrijpen. Ideologie is groepsgebonden; het is de ‘waarheid’ van de groep. George Orwell noemde dat in zijn beroemde boek 1984 *group think*. Meer over ideologie vind je in hoofdstuk 4. In een oorlog sneuvelt de waarheid als eerste. Dat zie je ook in de ideeënstrijd over het belastingstelsel.

1.4 EENZIJDIGE PLEIDOOIEN

Ondernemen moet lonen, investeren moet lonen, werken moet lonen, sparen moet lonen, beleggen moet lonen, enzovoort. Belastingheffing moet dit niet onmogelijk maken. Het lonender maken van het een kan ten koste gaan van het ander. Idealiter zijn al deze zaken in evenwicht. Het bedrijfsleven wil niet de pinautomaat van de overheid zijn. Dat willen werknemers, spaarders en beleggers natuurlijk ook niet. Ik